

Een wereld van hekken

De globalisering van de gated community

Gated communities, de kranten staan er tegenwoordig vol over. Meestal gaat het over de opkomst van dit fenomeen in de Lage Landen. Na een opgeklopte inleiding is de conclusie vaak dat het hier nog wel mee valt, maar dat we moeten oppassen voor toekomstige excessen. De redactie van AGORA wilde wel eens weten waar we nu precies voor moeten oppassen en neemt daarom in deze themasectie een kijkje in een wereld waar hekken meer ingeburgerd zijn.

MANUEL AALBERS & MAARTEN LOOPMANS

In het befaamde rationele keuzemodel van Hirschman staan de signalen die werknemers, afnemers, consumenten en leden van politieke partijen afgeven centraal. Hirschman bekijkt het gedrag van een consument die niet ontvangt wat hij verwacht. Indien een consument steeds hetzelfde probleem ondervindt, dan zal hij of zij op zoek gaan naar een andere leverancier. Hirschman spreekt in dit verband van 'exit': de ontevreden klant stapt op. 'Voice' daarentegen is juist gericht op verbetering waarbij consumenten trouw blijven aan een bepaald product of aan een bepaalde leverancier. De ontevreden klant trekt aan de bel of klimt in de pen en maakt de duidelijk dat hij beter is gewend. Het begrip 'loyalty' verklaart de keuze voor 'voice': trouw aan een product, een organisatie, een leverancier of een politieke partij. Hirschman's driespan 'exit-voice-loyalty' kan ook worden toegepast op de reactie van huishoudens op stedelijke problemen. Zoals in het vorige nummer van AGORA werd beschreven, neemt 'voice' daar steeds minder vaak de vorm aan van 'loyalty' of zich gezamenlijk inzetten voor de verbetering van de situatie voor de hele wijk – de optie die werd geprefereerd door progressieve 'wijkontwikkelaars'. In de plaats daarvan kondigt 'voice' zich nu aan als private belangenbehartiging bij het beleid in de vorm van revanche: de middenklasse eist dat potentiële overlastveroorzakers in de stad preventief worden 'opgeruimd', zodat zij verloederde buurten kunnen herkoloniseren en 'revitaliseren'. De optie 'exit', of 'stemmen met de voeten', heeft

echter ook een gedaanteverwisseling ondergaan. De klassieke suburbanisatie, de vlucht vooruit, wordt in toenemende mate vervangen of aangevuld door meer extreme vormen van 'eruit stappen'. Dit minithema zoemt in op zo'n nieuwe extreme variant van 'exit': de hekkewijk, of gated community, die wereldwijd sterk komt opzetten.

Daar is de hekkewijk weer!

In de meest eenvoudige definitie zijn gated communities wijken die fysiek zijn afgesloten van hun omgeving en waar de collectieve ruimte dientengevolge is geprivatiseerd. Ook kunnen zich privaat beheerde collectieve voorzieningen zoals parken, speeltuinen en zwembaden binnen de gated community bevinden. Hoewel het begrip recentelijk is bedacht, is het fenomeen an sich niet nieuw. De begijn- en andere hofjes die in de meeste Vlaamse en Hollandse binnensteden zijn te vinden, zijn als een voorloper van de gated community te beschouwen: een poort bood bescherming en de collectieve ruimte werd gezamenlijk beheerd. In het Brussel en Parijs van de laatnegentiende-, vroegtwintigste eeuw moesten collectieve residenties met luxueuze appartementen en moderne voorzieningen de stadsvlucht keren door de burgerij

Groot-Begijnhof in Leuven. De begijnhof is als een voorloper van de gated community te beschouwen.

betaalbare luxe te bieden én bescherming tegen de rumoerige arbeidersmassa. Ook in de sociale woningbouw deed het hek zijn intrede met de woonkazernes die in de periode tussen de twee wereldoorlogen in grote getale werden gebouwd in Berlijn, Wenen, Rome, maar ook bijvoorbeeld Antwerpen. Net als de hofjes omvatte de woonkazerne een afgesloten collectieve binnenruimte waartoe de toegang door een conciërge werd bewaakt.

Een permanente factor in het verschijnen van hekwerkwijken door de geschiedenis heen is maatschappelijke destabilisering of polarisering. Het hek duikt op wanneer vaste waarden verdwijnen en de spanningen tussen verschillende sociale groepen toenemen. Ook nu kan het succes van gated communities deels worden verklaard door een toenemende (angst voor) criminaliteit en overlast.

Angst en zo

Mike Davis wijst erop dat in de Verenigde Staten, 'hartland' van de gated community, vrees en veiligheid regelrechte obsessies zijn geworden. Nieuwe woningbouwprojecten in de buurt van steden als Los Angeles worden in de eerste plaats beoordeeld op de bescherming die ze bieden tegen misdaad en geweld. 36 Miljoen Amerikanen, ruim twaalf procent van de bevolking, wonen al in een gated community en dat aantal neemt alleen maar toe. Onderzoek toont echter aan dat angst slechts één van de redenen is om voor een gated community te kiezen. Zo leeft in de Verenigde Staten ook een sterk geloof in en verlangen naar de hechte, zelfvoorzienende gemeenschap. Al hebben Amerikaanse onderzoekers als Low en Blakely en Snyder aangetoond dat 'hekwergemeenschappen' meer hekwerk bieden dan gemeenschap, toch vormt communitarisme ook een verklaring voor het toenemend succes ervan. Daarbovenop komen de drang naar privacy, rust, status en exclusiviteit. Evan McKenzie wijst er in dit nummer op dat ook betaalbaarheid een rol speelt: stijgende grondprijzen maken het steeds moeilijker om individueel de kosten voor luxegoederen als een zwembad of speelruimte voor de kinderen te dragen, waardoor men naar collectieve oplossingen grijpt. Het hek is dan een middel om deze voorzieningen beheersbaar te houden door de lokale gemeenschap.

Daarnaast is ook de overheid, om financiële redenen, vaak huiverig om het onderhoud en controle van nieuw aangelegde publieke ruimte op zich te nemen. Steden als Las Vegas weigeren zelfs om het onderhoud van de niet-private ruimte in nieuwe wijken op zich te nemen en verplichten zo projectontwikkelaars en bewoners om zelf het heft in handen te nemen.

Gated communities wereldwijd

Net zoals gated communities niet tot de huidige periode beperkt zijn, zijn ze ook niet onlosmakelijk aan de Verenigde Staten verbonden. In bijna alle landen zijn wel gated communities te vinden. Ze komen echter vaker voor in landen met grote sociale verschillen. Dit gaat immers over het algemeen gepaard met meer sociale spanningen en hogere criminaliteitscijfers. Het aantal gated communities is dan ook groter in ontwikkelingslanden of in liberale verzorgingsstaten zoals de Verenigde Staten dan in landen met een meer uitgebreide verzorgingsstaat als Nederland en België.

In de Verenigde Staten hebben gated communities een gestage groei gekend sinds de jaren zestig en het afbrokkelen van de 'New Deal'. In landen als Zuid-Afrika en Polen daarentegen hebben gated communities erg plots de kop opgestoken. In deze landen is hun ontstaan verbonden aan de maatschappelijke destabilisering die gepaard gaat met een plotse liberalisering. Waar de staat niet meer in staat blijkt de maatschappelijke tegenstellingen te controleren en haar legitimiteit verliest, keren burgers zich naar privaat-collectieve oplossingen. Hoewel gated communities in Zuid-Afrika geen nieuw fenomeen zijn, laat Karina Landman zien dat intussen grote delen van Zuid-Afrikaanse steden aaneenschakelingen van gated communities zijn geworden. Rijke, ooit bevoorrechte blanken verloren in het postapartheid tijdperk de controle over steden als Johannesburg en Tshwane (Pretoria) en vluchtten voor het extreme geweld naar eigen, streng bewaakte enclaves. In Polen heeft de val van het IJzeren Gordijn een duale samenleving doen ontstaan waar de angst voor het 'andere Polen', de 'verliezers van de liberalisering', economisch succesvolle bewoners in grote getale naar afgeschermd woonvormen drijft, zoals Henrik Werth in zijn artikel betoogt. De liberale over-

heid, die bovendien andere katten te geselen heeft, laat het graag betijen.

Hekken in de Lage Landen

De vraag rijst of ook in de Lage Landen gated communities stilaan voet aan de grond krijgen en wat de mogelijke gevolgen zijn van een dergelijke evolutie. Het beperkte Nederlandse onderzoek naar gated communities (Aalbers, Donkers, VvE.nl, Wilkens) laat zien dat er duidelijk sprake is van een toenemende privatisering en afscherming van de woonomgeving met gated communities als meest extreme variant. Ook in België blijkt uit onderzoek en perspublicaties dat gated communities aan een bescheiden opmars bezig zijn. Toenemende onrust over onveiligheid en criminaliteit, ook in ooit veilig gewaande suburbane wijken, vormt ook hier een verklaring.

Bovendien zitten (lokale) overheden in België vaak krap bij kas. Zij staan er dus niet om te springen om het beheer van nieuwe openbare ruimtes op zich te nemen. Tegelijk aast men echter wel op meer gegoede bewoners en verplicht men projectontwikkelaars om kwaliteitsvolle open ruimte in het ontwerp op te nemen om deze groep aan te trekken. Projectontwikkelaars kiezen dan vaak voor de meest eenvoudige oplossing om de leefbaarheid van de aangeboden 'aantrekkelijke groene binnenruimte' te beschermen: een hek.

In Nederland ligt het initiatief tot investeringen in de gebouwde omgeving traditioneel bij de overheid en hoewel de private sector steeds meer initiatief mag nemen en dat ook doet, staan de meeste gemeenten erg sceptisch tegenover de ontwikkeling van gated communities. Privatisering van de openbare ruimte komt op kleine schaal wel voor, maar vaak onder de voorwaarde dat publieke toegang wordt gegarandeerd. Sinds het uiteenvallen van het Nederlandse staatsgestuurde volkhuusvestingsbeleid krijgt de markt meer ruimte en treedt ook hier een grotere gevoeligheid op voor de diversiteit aan sociaal-demografische, culturele of economische doelgroepen. De bescheiden opmars van gated communities moet in de eerste plaats worden gezien in het kader van deze trend. Deze 'verdoelgroeping' leert ons dat er in Nederland behoefte is aan andere typen woningen dan het standaardrijtjeshuis en niet alleen bij de superrijken. Gated communities tonen

aan dat ondanks het afbrokkelen van de volkshuisvesting, collectiviteit niet heeft afgedaan. De vraag naar collectieve voorzieningen blijft bestaan, zij het dan op basis van eigen, doelgroepgebonden behoeften.

Gated communities in onze contreien zijn meestal kleiner van schaal en bieden een minder uitgebreid gamma aan diensten en voorzieningen. Een verklaring hiervoor kan worden gezocht in onze sterk ontwikkelde verzorgingsstaat. De achterdocht voor communaristische oplossingen is immers niet alleen ingebakken in een meer centralistische cultuur met een grotere legitimiteit van vaders staats, maar is ook sterker institutioneel en in de wetgeving verankerd. Publieke voorzieningen zijn vaak van hoge kwaliteit, die met een kleine gemeenschap niet tegen een zelfde kostprijs kan worden bereikt. Bovendien maakt een hoge belastingdruk dat het vaak niet rationeel is om daarbovenop nog voor je eigen collectieve voorzieningen in te staan. Ten slotte zijn politieke taken uitdrukkelijker gereserveerd voor de staat: collectieve bewakingsopdrachten botsen al gauw met de bestaande wetgeving. Uit de bijdragen in dit themanummer blijkt dat gated communities heel wat voordelen bieden aan de individuele bewoners achter het hek: veiligheid, geborgenheid, controle over het gebruik van de collectieve ruimte. De nadelen komen echter stevast voor rekening van de samenleving. Zowel Werth als

Landman wijzen op de fragmentatie van de ruimte en verkeersproblemen, omdat uiteindelijk nog slechts een beperkt aantal wegen publiek toegankelijk blijft. Volgens Werth gaat zo bovendien het eigen, publieke karakter van de Europese stad verloren. In Warschau, waar de modernistische stedenbouw met zijn verregaande nadruk op publieke ruimte lange tijd de staatsideologie was, is het contrast des te scherper. McKenzie ten slotte wijst er ook op dat bewoners van gated communities mettertijd vaak trachten onder belastingen uit te komen, omdat ze al zelf opdraaien voor heel wat collectieve kosten. Ze trachten zich bestuurlijk te onttrekken aan de omliggende gemeente waardoor gated communities uiteindelijk zelfs een financiële last worden.

Het is niet erg waarschijnlijk dat een etatistische, centralistische maatschappij zo sterk aan het algemene belang en dus aan de legitimiteit en macht van de staat zou laten knagen. Alleen al voor haar eigen voortbestaan kan een sterke verzorgingsstaat een te grote scheiding tussen 'have's' en 'have not's' niet accepteren en moet ze blijvend weerwerk bieden aan extreme 'exit'-strategieën als gated communities. Maar de opkomst ervan kan wel gezien worden als een signaal. Hirschman geeft expliciet aan dat 'loyalty' moet worden gevoeld en dat een organisatie daartoe beter op signalen van burgers of consumenten kan reageren dan ze te negeren. Dat impliceert in dit geval dat de staat

AGORA neemt een kijkje in een wereld waar hekken meer ingeburgerd zijn, bijvoorbeeld in Zuid-Afrika. (Foto Karina Landman)

burgers niet aan hun lot – en hun eigen initiatief – overlaat, maar de verantwoordelijkheid opneemt om een veilige en kwaliteitsvolle publieke woonomgeving te garanderen.

Manuel Aalbers is werkzaam bij het onderzoeksinstituut AMIDSt, Universiteit van Amsterdam. Hij is gastredacteur van deze minithemasectie. Maarten Loopmans is aspirant FWO Vlaanderen aan het Instituut voor Sociale en Economische Geografie, KU Leuven. Hij is redacteur van AGORA.

Literatuurselectie

- Aalbers, M.B. (2003) The double function of the gate: Social inclusion and exclusion in gated communities and security zones. Paper gepresenteerd op de conferentie 'Gated communities: Building social division or safer communities?', University of Glasgow. <www.bristol.ac.uk/sps/cnrpapersword/gated/aalbers.pdf>
- Aalbers, M. (2005) Gated communities. Opvattingen en misvattingen. In: *Geografie* 14, 7, pp. 36-39.
- Blakely E.J. & M.G. Snyder (1997) *Fortress America. Gated communities in the United States*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Davis, M. (1992) *City of Quartz*. New York: Vintage Books.
- Decroly, J.M. & Y. Rouyet (2000) La féodalisation de la ville (II): Les clos privés à Bruxelles. In: *Les cahiers de l'urbanisme* 32, pp. 31-38.
- Donkers, H. (2005) De opmars van privaat beheerde woondomeinen in Nederland. In: *Geografie* 14.
- Hirschman, A.O. (1970) *Exit, voice, loyalty: responses to decline in firms, organisations, and states*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Low, S. (2004) *Behind the gates. Life, security, and the pursuit of happiness in fortress America*. New York: Routledge.
- VvE NL (2005) <www.vvenl.nl>.
- Wilkens, L. (2004) Gated communities in Nederland? In: *Rooilijn* 37 (10), pp. 509-514.